

УДК 37(477)«1917/1932»

Оксана Кравченко,
кандидат педагогічних наук, доцент,
декан факультету соціальної та психологічної освіти
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

ОСВІТНЬО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОЛЕТКУЛЬТУ (1917–1932 рр.)

У статті висвітлено освітньо-просвітницьку діяльність Пролеткульту (1917–1932 рр.) – культурно-просвітницької і літературно-художньої організації пролетарської самодіяльності при Наркомосі, яка мала за мету широкий і всебічний розвиток пролетарської культури самим пролетаріатом. Основними формами освітньо-просвітницької роботи виступали: робочий клуб, студії (літературні, театральні, музичні, образотворчого мистецтва); пролетарський університет, дитячий Пролеткульт.

Ключові слова: Пролеткульт, культура, освіта, виховання, форми, методи, університет.

В статье освещена образовательно-просветительская деятельность Пролеткульты (1917–1932 рр.) – культурно-просветительской и литературно-художественной организации пролетарской самодеятельности при Наркомпросе, которая имела целью широкое и всестороннее развитие пролетарской культуры самым пролетариатом. Основными формами образовательно-просветительской работы выступали: рабочий клуб, студии (литературные, театральные, музыкальные, изобразительного искусства); пролетарский университет, детский Пролеткульт.

Ключевые слова: Пролеткульт, культура, образование, воспитание, формы, методы, университет.

The article highlights the educational and outreach activities Proletcult (1917–1932) – of cultural and literary and artistic performances in the proletarian organization Commissariat, which had the goal of broad and comprehensive development of proletarian culture by the proletariat. Educational and educational activities aimed at Proletcult comprehensive holistic education of man from preschool to systematically support professional life at work. The main forms of education and educational work were: working club, studies (literature, theater, music, fine arts); proletarian university, children Proletkult. Each form has its own methods, techniques and tools of work. The main shortcomings can distinguish politicization and ideological filling the educational process, the advantage of collectivism over individual

creative development, class limitations like. The content of educational and outreach activities Proletcult: learning basic knowledge, education (overall communist wing), development of training and methodological support, training workers Proletcult; skill formation of a new life, antireligious propaganda, literacy, study and work processes of proletarian enterprises; combating and prevention of alcoholism; Legal education workers; physical development; work with women; support children's movement. The most widespread form of educational outreach Proletcult club was working as a center of educational initiative of the workers. From the very beginning the Proletkult methods laid the foundation of the club, which later gained widespread.

Key words: *Proletkult, culture, education, forms, methods, and university.*

Перед освітою ХХІ століття постають нові виклики: мультикультурні перетворення, процеси глобалізації, розширення мережевого простору, інформаційного потоку тощо, із врахуванням яких потребує удосконалення модернізація освітньої галузі. Розглядаючи освіту як інтегрований соціокультурний феномен, поряд із здобуттям нових знань важливою є соціально-виховна складова, а саме створення умов для успішної соціалізації особистості не лише від народження і до завершення загальноосвітньої школи, а й впродовж професійного життя.

Здійснюючи пошук нових, інноваційних шляхів освітнього поступу, доцільно дотримуватись принципів історичної закономірності, відтак враховувати досвід освітньої практики, особливо забутий і маловідомий, що дозволить не лише відкрити «білі плями» історії педагогіки, а виявити позитивні і негативні аспекти її становлення. Із «Лекцій» Гегеля очевидно: досвід і історія вчать, що народи і влада ніколи не вчилися у історії і не діють у відповідності з тими уроками, що можна було б із неї використати [10, с. 9].

Окремі аспекти освітньо-просвітницької та художньо-творчої роботи Пролеткульту вивчали російські вчені Л. Булавка, А. Карпов, М. Левченко, Л. Ніколаєва, М. Юдин та ін. Проте системно освітня та просвітницька діяльність пролеткультівських організацій не досліджувалася.

Мета статті – об'єктивне висвітлення освітнього потенціалу діяльності Пролеткульту (1917–1932 рр.) – освітньо-просвітницької та культуротворчої незалежної, добровільної організації, яка ставила за мету теоретичне обґрунтування питання пролетарської культури, створення відповідних педагогічних умов для виявлення та розвитку творчого потенціалу робітничого населення (пролетаріату) у різних галузях мистецтва (література, музика, театр, образотворче мистецтво) і науки, методичну розробку забезпечення освітньо-просвітницької роботи в пролеткультівських установах (пролетарські університети, робочі клуби, дитячі пролеткульти, театри, студії тощо).

Організація Пролетарської Культури була створена за місяць до

Жовтневого перевороту (1917) з метою підтримки «самодіяльності» пролетаріату у різних сферах культури, причому тільки на добровільних засадах. Із початку створення Пролеткульт став чітко структурованою організацією, яка мала статут, виборчий Центральний комітет, раду і відділи: організаційний, літературний, видавничий, театральний, бібліотечний, шкільний, клубний, музично-вокальний, науковий, господарський. Центральному Пролеткульту підпорядковувалися губернські, міські і районні пролеткульти.

Згідно із ключовою позицією теоретиків Пролеткульту за допомогою освітньо-просвітницької діяльності відбувалося засвоєння загально-людського досвіду, критичне осмислення з класової точки зору культурних надбань людства, а за допомогою культуротворчої – відбувався процес творення нової культури – пролетарської.

Освітньо-просвітницька робота проводилася через організовані робочі клуби, бібліотеки, читальні, школи грамотності для дорослих, пролетарські університети, дитячий пролеткульт та ін.

Найбільш поширеним осередком освіти виступав робочий клуб, який являв собою інтегроване явище – соціокультурний осередок, де поряд з освітою, вихованням робітники отримували місце організованого дозвілля, а також створювалися умови для прояву і розвитку творчого потенціалу. Відтак, робочий клуб виступав «лабораторією» пролетарської громадськості, в якій кожен, як член колективу, повинен був збагачуватися культурним багажем.

В цілому основне завдання робочого клубу було комуністичне революційно-класове виховання мас, це завдання – інтегральне і передбачало: політико-просвітницьку і пропагандистку роботу; розвиток господарсько-виробничої свідомості мас; розвиток нових форм пролетарської громадськості – колективізму; творчість елементів нового побуту; розвиток творчої самодіяльності робітників [15, с. 11].

До структури робочого клубу відповідно до Статуту входили: а) навчальні курси; б) студії; в) спектаклі, концерти, вечори, екскурсії та ін.; г) бібліотека-читальня; д) довідкове бюро; е) гімнастичний зал; є) буфет та їдальня. У ході теоретичних розробок та практичної діяльності робочих клубів передбачалися ще такі структурні підрозділи: музей, школа по ліквідації неграмотності, кімнати відпочинку, перукарня, кімната для ігор, більярдна, спортзал, приміщення театру, дитячі кімнати, літні приміщення тощо [1].

У робочих клубах для реалізації творчих прагнень членів були використані різноманітні форми і методи роботи. Основною формою клубної роботи була лекція, обов'язковий курс яких містив: історію мистецтва, історію літератури, історію соціалізму, робітничий рух, історію і програму РКП та ін. До того ж важливого значення надавалося бесіді, метою якої передбачалося не лише набуття знань, а й формування навичок

висловлювати свої думки, відстоювати власні переконання, уміння підтримувати розмову з певної теми. Більш складний вид бесіди – дискусія. Різновидом бесіди та однією з форм дискусії були вечори питань і відповідей як форма перевірки знань після лекції і як самостійна форма клубної роботи, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу у більш доступній формі.

Так як на клуби покладалося виховання робітничих мас в дусі комуністичної теорії, то особлива увага зверталася на форми і методи політичного виховання. Окреме місце займали політ-ігри. У свою чергу вони ділилися на три категорії. До першої відносилися ігри на перевірку знань: політрулетка, політлотерея, політтир, політбазар, політфанти, політаукціон, політзагадки, політлото. Другу групу об'єднують ігри, що повідомляють знання у процесі їх проведення, та остання група ігор, які побудовані на емоційному впливі [12].

У цьому контексті актуальними були наступні форми: огляд новин закордоном, вечори питань і відповідей, спогади про життя і побут робітників до і після революції, агітсуди.

Ще однією формою для привернення уваги робітників до клубної роботи, з'ясування завдань і характеру його роботи був «суд над клубом», найбільш актуальними темами для якого виступали: питання про причини неявки (суд над робітниками) та питання про недостатню активність членів клубу (суд на пасивними членами). Суди могли бути як інсценізованими, так і реальними. Під час «судового засідання» обов'язково повинні бути з'ясовані причини недоліків роботи клубів і вказані шляхи до їх виправлення, а також висвітлені позитивні сторони роботи клубу і значення клубної роботи взагалі [16].

Перед клубною бібліотекою – важливе завдання відповідати культурному розвитку і запитів робочим, активно сприяти пропаганді і популяризації якісної наукової, технічної і художньої книги серед робочої маси. Адже, бібліотека розумілася як важлива форма щоденної культурної масової роботи в клубі.

З метою залучення робітників до книги організовувалися книжні виставки, гучні читальні, вечори книги, вечори робочої критики, літературні вечори, літературні суди над героями твору або авторами, конкурси на кращого читця, рекомендація книг, книгоноші тощо. Серед нових форм, які виникли дещо пізніше в діяльності клубів варто відзначити – бесіди звіти бібліотек на підприємстві, дошка змагань і вітрина відгуків, колективна покупка книг, проведення Дня книги, книжковий базар, театралізовані читання уривків творів [17].

Підготовка і випуск стінгазет – ще одна розповсюджена форма роботи клубу, яка мала агітаційний характер. Зміст стінгазет в основному спрямовувався на висвітлення життя клубу, питань побуту та громадсько-політичних подій. Також стінгазети випускалися до іменних та святкових

дат. Як правило, один номер міг містити інформаційний сектор, культурно-побутовий фельетон, поштовий ящик, лозунги, тематичні малюнки, а також клубну хроніку: бібліотеки-читальні (про необхідність покращення роботи), гуртка фізкультури (про досягненні результати та завдання на майбутнє), драмстудії (критика останніх постановок), літгуртка (програма занять), юних піонерів тощо [14].

До переліку форм, які активізували аудиторію необхідно віднести і так звані вечори загадок, які ще розглядалися як форми корисного відпочинку і розваг. Разом з тим загадки за формою та змістом були доступні для широкої аудиторії, до того ж давали відомості, які розширювали світогляд, відомості, які ставали в нагоді в громадському житті [8].

«Вечір самодіяльності» – об'єднання різних форм роботи в єдину програму з визначеним соціальним змістом за активної участі усіх членів клубу, як правило розважального характеру та присвячувався певній даті клубного життя. Разом з тим самодіяльність доповнювала офіційну частину програми (лекцію, доповідь), тим самим в її основі лежала певна тематика вечора [2].

Однією з нових форм освітньо-просвітницької роботи робітничих клубів виступало «живе кіно» та «живий журнал» – інсценізація з відповідними декораціями агітаційного характеру актуальних питань сучасності в контексті будівництва соціалізму. Зміст, структуру, музичний супровід, сценарій розроблялися членами клубу під керівництвом культпрацівника [13].

Робота гуртка фізичного виховання передбачалася у двох напрямках: дотримання загальних санітарно-гігієнічних вимог та залучення членів клубу до активної роботи в гуртку з метою формування навичок ведення здорового способу життя [9].

В умовах тотальної індустріалізації перед робочими клубами постало посилення уваги до питань виробничої пропаганди, основними формами якої виступали: бесіди на виробничі теми; дошки «питань і відповідей»; стінгазети; гуртки винахідників; виробничі виставки; виробничі вечори; огляд виробничих нарад [11].

Серед форм роботи Пролеткульту освітнього спрямування були студії, які поряд з клубною роботою користувалися широкою популярністю. Студії відкривалися при клубах і були різні за змістом і формою. У студіях викладалися основи природознавства, методи наукового мислення, основи політичної грамоти, історія матеріального побуту і форм мистецтва.

Студійна робота велася по чотирьох напрямках: театральний, музичний, літературний, образотворчого мистецтва. У 1919 р. у студіях навчалася біля 80 тис. осіб [7, с. 67].

Науковою установою виступав Пролетарський університет, який

покликаний апробувати нові форми навчання з метою формування робочої інтелігенції [3, с. 220].

Під час Першої Всеросійської конференції культурно-просвітницьких організацій було поставлено завдання перед пролетаріатом «соціалізації науки», тобто перероблення тогочасної науки за формою та змістом з колективно-трудової точки зору і передачі її у такому вигляді робочим масам. Основними організаційними засобами реалізації цієї мети виступали:

Створення Робочого Університету – цілісної системи культурно-просвітницьких установ, яка послідовно сприяє оволодінню пролетаріату науковими методами і вищими досягненнями науки.

На основі діяльності Робочого Університету необхідно виробити Робочу Енциклопедію, в якій чітко, доступно і зрозуміло викладені методи і досягнення науки з пролетарської точки зору [4].

Навчання повинно було будуватися на товариській співпраці викладачів і слухачів. Ця відмінність від старої школи мала методологічне значення: вона відповідала принципу перевірки наукового знання практикою життя і відмови від авторитаризму, як характерної риси старого світу.

Загальний програмний план Університету передбачав три цикли: а) підготовчий – повинен оформити і систематизувати ті знання, які мають слухачі, а також доповнити їх усіма знаннями, необхідними для засвоєння основного циклу; б) основний – повинен широко і міцно закласти основи соціалістичного світорозуміння, перетворюючи слухача в освіченого соціаліста, що володіє основними методами різних сфер науки; в) спеціалізований – ділиться відповідно суспільного процесу на факультети: технічний, економічний і культурний. На кожному з них спеціально, поглиблено в науковій постановці вивчається відповідна група предметів у тісному взаємозв'язку з політичною економією [3].

Відтак підготовчий курс складався з трьох блоків: засвоєння практичних методів оволодіння наукою в індивідуальній і колективній формі; математичні і природничі науки. Математика передбачала вивчення її основ, а зміст природничо-наукового комплексу ґрунтувався на лекціях з фізики, хімії, геології, фізіології, психофізіології, що входили в навчальні дисципліни; суспільствознавчі науки. Третій блок підготовчого рівня – соціальні дисципліни (політекономія, основи наукового соціалізму, основи держави і права, історія робочого руху). Додатково слухачі могли вивчати іноземні мови (німецьку, англійську, французьку).

Після успішного навчання на підготовчому рівні освіти можна було продовжити. Програма основного курсу розпадалася на дві групи предметів – натуралістичну (в тому числі математика) і соціальну, надаючи пріоритетного значення останній.

Натуралістична складова передбачала вивчення: методології

природничих наук; основні еволюційні теорії; основні загальні і абстрактні теорії; основні методи і висновки біологічного вчення про робочу силу.

Соціальна складова представлена у програмі наступним чином: історія соціальної техніки; історичний курс політичної економії; історія суспільних світоглядів; історія права і держави; історичний матеріалізм та загальна система наукового світогляду.

Третій, спеціалізований рівень включав три факультети: технічний, економічний, культурний. Типова програма для технічного факультету виглядала наступним чином: історія техніки і технічних наук, енциклопедія математики, енциклопедія природничих наук, енциклопедія технологій, політекономія, загальна організаційна наука.

Саме третім курсом завершувалася навчальна частина в університеті. Той, хто навчався далі, вступав у сферу науково-академічної роботи, яка також повинна була бути організована колективно.

Особливе місце у пролеткультівській роботі займала діяльність, пов'язана з Дитячим Пролеткультом. Дитячий Пролеткульт – це педагогічна студія, це журнал з питань соціалістичної педагогіки, це клуб педагогів-творців, це постійний диспут, в якому відшліфовуються нові форми, нові можливості освітньої практики [5].

Основним осередком Дитячого Пролеткульту виступала студійна робота при клубах. До студій приймалися діти 8–9 років, які ще не попали під вплив школи, в основному індустріального пролетаріату. Вважалося, що ще до школи діти повинні засвоїти базу пролетарської культури. Саме освіта вважалася основною передумовою творчої діяльності підростаючого покоління.

В цілому ідеологами Пролеткульту розроблялися теоретичні підходи освітньо-виховної роботи з дітьми. Особлива увага зосереджувалася на створення дитячих будинків [5] – як осередків нового виховання, в яких розвинеться почуття нової правди, нової любові, нової краси – правди, любові і краси колективізму. Відвідувати дитячий будинок має право кожна дитина, де знаходяться від 9–10 год. ранку до 5–6 год. вечора, що майже гарантує уберегти від впливу вулиці.

Дитячий будинок за проектом пролеткультівців інтегрував дитячий садочок і школу, адже він навчає дитину ти же навиків, також вчить дошкільника орієнтуватися у світі звуків, кольорів і відчуттів, але він іде далі – він вчить творити, тобто комбінувати індивідуально засвоєний матеріал. Дитячий будинок – це клуб, адже дитина тут грається, відпочиває і творить сама, наданий своїй ініціативі. Дитячий будинок – це сім'я, осередок солідарності і товариськості, його майстерня, у якій працюють творці нових цінностей, не обтяжені сухим навчанням та дисципліною.

Саме такі дитячі будинки мають координуватися Дитячим Пролеткультом, який виступає лабораторією, майстернею думки і слова, в яких робітники-практики викують новий метод, в яких вони найдуть ті

слова, жести і навички, що дають владу над душею дитини. Діти у таких будинках проводять не весь день, а це значить, що вони повністю не вилучені з-під опіки сім'ї. Загалом завдання будинку вилучити дитину від впливу вулиці міста та впливу поки що сім'ї старого ладу.

Загальна мета виховання у дитячих будинках – це соціалістичне виховання, що передбачало розвиток почуття колективного зв'язку, товарищескості, завдання соціалістичного виховання – це боротьба з індивідуалістичними задатками людської психіки [5].

Крім того поширеними формами роботи Дитячого Пролеткульту були [6]:

- робота літніх колоній при яких створювалися різноманітні майстерні, де діти займалися столярством, швейною справою, виготовленням меблів;

- театральні постановки;

- виготовлення плакатів, афіш, малюнків;

- виготовлення листівок, звернень тощо. Ось один із зразків: «Товарищи дети! Не долог тот час, когда мы – дети рабочих и крестьян должны будем вступить в ряды стойких борцов за счастье трудящихся всего мира... Долой шалопайничество, игру в орлянку, хулиганство и т. д. Не время разгильдяничать, а время взяться за строительство новой светлой, коммунистической жизни...», или «Октябрьская революция – наша вторая мать»;

- організація і проведення мітингів.

Таким чином, освітньо-просвітницька діяльність Пролеткульту була спрямована на цілісне всебічне виховання людини від дошкільного віку до систематичного супроводу професійного життя на виробництві. Основними формами освітньо-просвітницької роботи виступали: робочий клуб, студії (літературні, театральні, музичні, образотворчого мистецтва); пролетарський університет, дитячий Пролеткульт. Кожна з форм мала свої методи, прийоми та засоби роботи. Серед основних недоліків можна виокремити заполітизованість та ідеологічну наповнюваність виховного процесу, перевага колективізму над індивідуальним творчим розвитком, класова обмеженість тощо.

Перспективи подальших розвідок з даного напрямку дослідження. Проведене дослідження не претендує на висвітлення всіх аспектів проблеми освітньо-просвітницької і культуротворчої діяльності Пролеткульту в Україні (1917–1932 рр.). Передусім, заслуговують на окреме вивчення такі питання, як науково-методичне забезпечення пролеткультівської роботи; система підготовки та підвищення кваліфікації робітників Пролеткульту; дослідження історії створення та діяльності міжнародного пролеткульту; освітньо-просвітницька діяльність вітчизняних пролетарських культурно-просвітницьких організацій у досліджуваній період тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беган Р. Лицо клуба (К вопросу о клубном строительстве) / Беган Р. // Рабочий клуб. – 1926. – № 6–7. – С. 71–74
2. Блюменфельд В. Вечера самодеятельности (По материалам Ленинградского Пролеткульта) / Блюменфельд В. // Рабочий клуб. – 1926. – № 3. – С. 24–28.
3. Богданов А. Наука и рабочий класс / А. Богданов // Богданов А. О пролетарской культуре (1904–1924). – Ленинград: Издательское товарищество «Книга», 1924. – С. 200–221.
4. Богданов А. Пролетарский университет / А. Богданов // Богданов А. О пролетарской культуре (1904–1924). – Ленинград: Издательское товарищество «Книга», 1924. – С. 238–262.
5. Богдатьяева Е. Детский Пролеткульт / Е. Богдатьяева // Грядущее. – 1918. – № 6. – С. 13–14.
6. Булавка Л. «Низы» Пролеткульта и рабочие клубы 1920-х: что делали и чем жили/ Л. Булавка // Альтернативы. – 2012. – № 3.
7. Горбунов В. В. Ленин и пролеткульт / В. В. Горбунов. – М. : Политиздат, 1974. – 239 с.
8. Гранич К. Вечера загадок в клубной работе / Гранич К. // Рабочий клуб. – 1926. – № 6–7. – С. 37–40.
9. Жемчужников Д-р. А. Физкультура в клубах / Д-р. А. Жемчужников // Рабочий клуб. – 1924. – № 3–4. – С. 46–49.
10. Искусство и большевизм, 1920–1930 гг. : Проблем.-темат. очерки и портреты / А. И. Мазаев ; Гос. ин-т искусствознания М-ва культуры Рос. Федерации, 2007. – 320 с.
11. Крушов А. Производственная пропаганда, клуб и красный уголок / А. Крушов // Клуб и революция. – 1929. – № 1. – С. 20–24.
12. Курдюбом В. Полит-игры / В. Курдюбом // Рабочий клуб. – 1925. – № 7. – С. 33–37.
13. Мологин Н. Живое кино в рабочем клубе / Н. Мологин // Рабочий клуб. – 1924. – № 2. – С. 9–10.
14. Нез-в П. Стенная газета в клубе / П. Нез-в // Рабочий клуб. – 1924. – № 2. – С. 46–48.
15. Плетнев В. Ф. Рабочий клуб. Приемы и методы работы / В. Ф. Плетнев. – Всероссийский Пролеткульт. – М., 1923.
16. Суд над клубом // Рабочий клуб. – 1924. – № 2. – С. 30.
17. Эс-кий Р. Пропаганда книги клубной библиотекой / Р. Эс-кий // Клуб и революция. – 1929. – № 3–4. – С. 60–67.